

مدیریت اسناد الکترونیکی

■ امیررضا اصنافی

دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز

■ همایش ملی آرشیو ایران (نخستین: ۱۳۸۸: تهران). مدیریت اسناد الکترونیکی: مجموعه مقاله‌های نخستین همایش ملی آرشیوی (آرشیو برای همه)، به کوشش غلامرضا عزیزی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹، ۳۹۳ ص، فارسی، شومیز. شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۲۵۰-۴.

مقدمه

آرشیوها، مجموعه‌ها یا گروه‌هایی از پیشینه‌ها هستند که به دلیل ارزش طولانی مدتشان نگهداری می‌شوند. آرشیوها به عنوان نماد حافظه جوامع، ملت‌ها و دولت‌ها مجموعه‌ای از نوشته‌ها، اوراق و حاصل فعالیت‌های روزمره و مستمر ادارات سابق و کنونی هستند، که دارای ارزش اداری و پژوهشی هستند. به عبارتی، آرشیو محل نگهداری منابع ارزشمند مؤسسات دولتی یا خصوصی یا شعبات آنها، و مسئول شناسایی، ارزشیابی، انتقال، حفظ و نگهداری و طبقه‌بندی اسناد به منظور تسهیل و تسریع در دستیابی به منابع است (قانی دهکردی، آل مختار، ۱۳۸۶: ۳۴).

بحث آرشیو و حوزه‌های موضوعی وابسته به آن، از مقولاتی

است که بر خلاف حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، در داخل کشور کمتر مورد توجه بوده و از نظر مبانی نظری و منابع اطلاعاتی در سطح نازلی قرار داشته است. لیکن در سال‌های اخیر، به واسطه برگزاری کارگاه‌های آموزشی، نشست‌های مختلف و انتشار مداوم نشریات مربوط به حوزه آرشیو، تعداد مقالات و کتاب‌ها در این حوزه رو به فزونی نهاده و علاقه‌مندان به رشته مطالعات آرشیوی، می‌توانند دامنه تحقیقات و مطالعات خود را گسترش داده و دانش خود را نیز روزآمد سازند. افزون بر این، برگزاری همایش‌های آرشیوی در داخل کشور سبب شده است تا آرشیویست‌های مراکز اسناد دور هم جمع شوند، و به تبادل تجربیات خود در زمینه مدیریت مراکز اسناد بپردازند. یکی از نخستین گردهمایی‌های مربوط به حوزه آرشیو که گام گسترده‌ای در جهت تحول آرشیوها برداشت، همایش آرشیو برای همه بود که در اردیبهشت ماه ۱۳۸۸، در ساختمان گنجینه اسناد ایران برگزار گردید. جلد اول مجموعه مقالات این همایش به تازگی منتشر شده است و مطلب حاضر به معرفی این کتاب و ویژگی‌های آن می‌پردازد.

کتاب مدیریت اسناد الکترونیکی: مجموعه مقاله‌های نخستین همایش ملی آرشیوی (آرشیو برای همه)، را غلامرضا عزیزی گردآوری کرده است. غلامرضا عزیزی رئیس پژوهشکده سازمان اسناد ملی ایران است. غلامرضا عزیزی، متولد ۱۳۴۵، کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی، رئیس پژوهشکده اسناد در سازمان اسناد ملی ایران است. برخی فعالیت‌های اجرایی ایشان در حوزه همایش‌های آرشیوی به شرح زیر است:

عضو گروه علمی نخستین همایش تاریخی شفاهی ایران، عضو گروه علمی نخستین همایش ملی آرشیوی ایران (آرشیو برای همه)، دبیر اجرایی نخستین همایش ملی آرشیوی ایران (آرشیو برای همه)، دبیر اجرایی دومین همایش ملی آرشیوی ایران، و دبیر اجرایی نشست رؤسای آرشیو عضو سواریکا. از ایشان کتاب زیر نیز منتشر شده است:

شورای جهانی آرشیو، شاخه جنوب و غرب آسیا (سواریکا)، به کوشش غلامرضا عزیزی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۸.

آرشیو محل نگهداری
منابع ارزشمند
مؤسسات دولتی یا
خصوصی یا شعبات
آنها، و مسئول
شناسایی، ارزشیابی،
انتقال، حفظ و
نگهداری و طبقه‌بندی
اسناد به منظور تسهیل
و تسریع در دستیابی
به منابع است

برخی مقالات ایشان که در ارتباط با حوزه آرشیو تهیه شده، به شرح زیر است:

«آشنایی با آرشیو ملی مالزی»، (در: آشنایی با آرشیوهای جهان، به کوشش کیانوش کیانی هفت لنگ، تهران: هزاره ققنوس، ۱۳۸۸، صص ۱۶۳ - ۱۸۷).

«سوابق ۲۰۰۹ تهران: نشست رؤسای آرشیوهای ملی عضو شورای جهانی آرشیو، شاخه جنوب و غرب آسیا، تهران ۱۵ - ۱۷ اردیبهشت ۱۳۸۸»، در: کتاب ماه کلیات، س ۱۲، ش ۶ خرداد ۱۳۸۸، صص ۱۰۲ - ۱۰۵.

«وبگاه سوابق»، (در: شورای جهانی آرشیو، شاخه جنوب و غرب آسیا (سوابق)، به کوشش غلامرضا عزیزی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۸، صص ۱۳۹ - ۱۴۹).

برگزاری همایش‌های آرشیوی در داخل کشور سبب شده است تا آرشیویست‌های مراکز اسناد دور هم جمع شوند، و به تبادل تجربیات خود در زمینه مدیریت مراکز اسناد بپردازند

نگاهی به برخی آثار ایشان نشان می‌دهد که وی در حوزه تاریخ شفاهی، مدیریت اسناد و مدیریت آرشیو، فعالیت‌های متعددی داشته و دارای تخصص و تجارب در این زمینه است و تهیه چنین کتابی نیز بر اساس علایق پژوهشی ایشان در حوزه آرشیو بوده است.

کتاب مدیریت اسناد الکترونیکی: مجموعه مقاله‌های نخستین همایش ملی آرشیوی (آرشیو برای همه)، دارای مقدمه‌ای در زمینه تاریخچه مدیریت اسناد و نیز آرشیوها در ایران، و نیز علت برگزاری همایش آرشیو برای همه است که توسط علی اکبر اشعری، رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران به رشته تحریر در آمده است. در بخشی از این مقدمه، بیان شده است:

«هفدهم اردیبهشت ماه در تقویم کشورمان، به بزرگداشت اسناد ملی اختصاص یافته است. گرامیداشت این روز مهم طی سال‌های گذشته، فرصت مناسب و مغتنمی برای مرور و بررسی دوباره موضوع اسناد و آرشیو در سطح جامعه فراهم آورد. در سال ۱۳۸۸، معاونت اسناد ملی ایران با رویکرد تقویت آرشیو در ایران، کوشید تا در خلال برگزاری همایش، فرصت بررسی علمی موضوع آرشیو را از دیدگاه‌های گوناگون بررسی کند.»

صفحات ۱۳ تا ۱۹ به گزارش برگزاری همایش آرشیو برای همه اختصاص دارد که توسط غلامرضا عزیزی، دبیر اجرایی همایش و گردآورنده مجموعه مقالات آن تهیه شده است. در صفحه ۱۳ در زمینه مقدمات برگزاری این همایش چنین آمده است:

«در هنگام برگزاری نشست سوابق، در حاشیه شانزدهمین همایش شورای جهانی آرشیو در کوالالامپور (۲۰۰۸)، با عنایت به آنکه ایران از ۱۰ سال قبل، ریاست سوابق را بر عهده داشته، و نیز با توجه به اعلام آمادگی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، مقرر گردیده بود تا نشست رؤسا و معاونان آرشیو ملی کشور عضو سوابق، در اردیبهشت سال ۱۳۸۸ در تهران برگزار شود. پس از طرح بحث در معاونت اسناد ملی ایران و ایجاد کار گروه، طرح برگزاری نشست، تهیه و تدوین شد. در جلسه شورای اجرایی برگزارکننده نشست سوابق، مقرر شد به جای برگزاری نشست علمی سوابق، با شرکت افرادی محدود، همایش آرشیوی در سطح ملی با هدف اصلی دانش‌افزایی در حوزه آرشیو برگزار شود.» با تعیین هیئت علمی همایش و نیز انتخاب دکتر نوراله مرادی به عنوان دبیر علمی و غلامرضا عزیزی به عنوان دبیر اجرایی همایش، محورهای همایش تعیین شد.

در صفحه ۱۴ کتاب آمده است: «محورهای نه‌گانه همایش عبارت بود از: آرشیوها، کتابخانه‌ها و موزه‌ها؛ وجوه اشتراک و افتراق؛ همگرایی در آرشیوهای کشور؛ بایدها و نبایدها؛ نقش آرشیو در پژوهش‌ها؛ لزوم تدوین نظام ملی آرشیوی در کشور؛ مدیریت اسناد الکترونیک؛ آرشیوهای انقلاب و دفاع مقدس در ایران؛ فرآیندهای آرشیو (گردآوری و ارزشیابی، پردازش و توصیف، حفظ و نگهداری و ارائه خدمات و اطلاع‌رسانی)؛ آموزش آرشیوداری و اهمیت آرشیوهای خصوصی (خانوادگی - مجموعه‌ها).»

پس از آن، به ارائه گزارشی از برگزاری همایش و ارائه مقالات پرداخته شده است. در صفحات ۱۸ و ۱۹ کتاب که بخش‌های انتهایی مقدمه را تشکیل می‌دهند، ارائه‌دهندگان مقالات با مدرک دکترا، کارشناسی ارشد، کارشناسی و پایین‌تر، و نیز دانشجویان مقطع دکترا و کارشناسی ارشد، به تفکیک رشته تحصیلی در قالب جدول و نمودار مشخص شده‌اند. از این نمودار چنین برمی‌آید که در این همایش رشته‌های تحصیلی ارائه‌دهندگان مقالات عبارت بوده‌اند از: علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت اطلاعات و اسناد، تاریخ، ادبیات، کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، فقه و مبانی حقوق اسلامی، موسیقی، فرهنگ و زبان‌های باستانی، مدیریت اجرایی، معماری، اسناد و مدارک تاریخی و تاریخ ایران باستان. کتاب حاضر در سه فصل کلی تنظیم شده است و در مجموع، ۱۳ مقاله را شامل می‌شود.

فصل اول کتاب به مقالات حوزه **رقمی‌سازی آرشیو** اختصاص دارد. در این فصل، سه مقاله از مقالات ارائه شده در همایش که با محوریت موضوع ذکر شده بودند، منتشر شده است. این مقالات عبارتند از:

• **آرشیو رقمی، تاریخچه، مشکلات و راهکارها؛ از کمال ابراهیمی**
 این مقاله، به بررسی مروری بر تحقیقات انجام گرفته در زمینه آرشیوسازی منابع پیوسته و مشکلات و مسائل مربوط به آن پرداخته است. در مقاله حاضر، افزون بر پرداختن به معرفی پروژه‌های انجام

این مقاله به اهداف، روش‌های رقمی کردن مواد آرشیوی، انتخاب پوششگر مناسب، قالب‌های گرافیکی و ویژگی‌های هر یک از این قالب‌ها می‌پردازد.

شده در زمینه آرشیوسازی در کشورهای استرالیا، کانادا، و آمریکا، به طرح مباحثی در خصوص تغییر مداوم سخت‌افزاری و نرم‌افزاری تحت عناوین مهاجرت و شبیه‌سازی و یا طرح‌های انعطاف‌پذیر پرداخته شده است.

فصل دوم کتاب به مقالات ارائه شده در حوزه فناوری‌های آرشیو اختصاص دارد. در این حوزه چهار مقاله ارائه شده، که عبارتند از:

• **رقمی سازی آرشیوها؛ ضرورت‌ها و چالش‌ها؛ از لیلا نعمتی انارکی و رویا پورنقی**

• **آرشیو ۲؛ رهیافتی نو در مدیریت اطلاعات؛ از مریم پاکدامن نائینی، آناهیتا باواخانی و امیررضا اصنافی** در این مقاله، ذکر شده است که به واسطه پویایی نیازهای مخاطبان و تنوع در محمل‌های اطلاعاتی، آرشیو نیز به عنوان یکی از مراکز نگهداری میراث مکتوب و مضبوط دانش بشری، باید با این جریان پویا و نوگرا همراهی کند، و با عرضه خدمات کاربرپسند، رضایت‌مندی مراجعان خاص خود را جلب کند. در این مقاله، با پیاده‌سازی مفهوم وب در حوزه آرشیو، ایده آرشیو ۲، آرشیویست ۲ و خدماتی را که می‌توان با استفاده از این مفهوم در مراکز آرشیوی به کاربران عرضه کرد مطرح، و الگوی پیشنهادی برای استفاده از نرم‌افزارهای اجتماعی در مراکز آرشیوی به منظور ارائه بهتر خدمات در این مراکز، معرفی شده است.

این مقاله پس از ارائه تعاریف گوناگون از آرشیو، از آن به عنوان هویت ملت‌ها یاد می‌کند. سپس، به بحث ضرورت‌های رقمی کردن میراث مکتوب می‌پردازد. در این قسمت، نمونه‌هایی را در زمینه از بین رفتن میراث مکتوب در کشورهای ایتالیا، ژاپن و غیره ارائه داده است و بر رقمی کردن میراث مکتوب تأکید می‌ورزد. سپس مسائل و چالش‌هایی که رقمی کردن آرشیوها با آن مواجه شده را مطرح می‌کند. در انتهای مقاله نیز به مزایا و معایب این امر می‌پردازد.

• **طرح رقمی سازی مواد آرشیوی برای حفاظت و نگهداری از این منابع؛ از علیرضا ناصری مالوانی**

• **ریزفیلم، ثبت ماندگار اسناد؛ از طیبه منصوری** مقاله حاضر، نگاهی عمیق‌تر به حفظ و نگهداری اسناد به شیوه تهیه نسخه پشتیبان از آنها به صورت ریزفیلم، و جایگاه ویژه‌اش در خطرناک‌ترین شالوده‌های فرهنگی، علمی و سیاسی یک ملت، به

وی در این مقاله بیان می‌کند که یکی از بهترین فرآیندهای نگهداری مواد آرشیوی، قرار دادن آنها در محیط قرنطینه است تا در شرایطی یکسان و مداوم قرار گرفته و از تأثیر تغییر عوامل فرسایش محیطی از جمله رطوبت، نور و دما در امان باشند. از طرف دیگر، نسخه رقمی این مواد، در اختیار مراجعه‌کنندگان قرار گیرد و از ارائه اصل اثر، پرهیز شود. بنابراین، یکی از بهترین شیوه‌های حفاظت از این منابع را، رقمی‌سازی آنها می‌داند و در

فصل سوم و نهایه این کتاب، به موضوع مدیریت اسناد رقومی می‌پردازد. در این فصل، شش مقاله ارائه شده در حوزه موضوعی مذکور ارائه گردیده، که عبارتند از:

• اقتصاد اطلاعات آرشیوی در آرشیوهای الکترونیکی؛ از

رضیه یزدان‌نیا

این مقاله، به بحث در مورد لزوم بررسی اقتصاد اطلاعات آرشیوی پرداخته است. ویژگی‌های اقتصاد اطلاعات آرشیوی و تأثیر ارزش‌ها و هزینه‌های اقتصادی وابسته به اطلاعات، به شکل‌های خاص در مراکز آرشیوی مورد بررسی قرار گرفته است. تأثیر الکترونیکی شدن آرشیوها بر هزینه‌های عملکردی توزیع و اشاعه اطلاعات و هزینه‌های خدماتی ناشی از به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی در مراکز آرشیوی، از دیگر مباحثی است که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

• بررسی و تحلیل مدل مرجع نظام اطلاعاتی؛ از میترا

صمیعی، دکتر فریبرز درودی و علیرضا انتهایی

در این مقاله، نظام اطلاعاتی آرشیو باز مورد بحث قرار گرفته است. نظام اطلاعاتی آرشیو باز، آرشیوی است شامل سازماندهی افراد و نظام‌هایی که مسئولیت حفاظت اطلاعات و دسترس‌پذیر ساختن آن را برای یک جامعه مشخص عهده‌دار است. مقاله حاضر، مدل مرجع نظام اطلاعاتی آرشیو باز و نیز مقوله انتقال اطلاعات رقومی را در رسانه‌ها و شکل‌های نوین مورد بحث قرار داده است. همچنین، نقش نرم‌افزار در حفاظت اطلاعات و تبادل اطلاعات رقومی بین آرشیوها تبیین شده است.

• پیش‌نویس الگوی مرجع استاندارد ملی مدیریت اسناد

الکترونیکی و اسناد آرشیوی؛ از دکتر عزیز هدایتی خوشمهر

در این مقاله، بر به‌کارگیری استانداردها و سیاست‌گذاری‌های مناسب به منظور بالابردن بازدهی و کارایی اطلاعات و اسناد تولید شده در گذشته، حال و آینده در سازمان‌ها و مؤسسات تأکیده شده است. تلاش در جهت دسترسی سالم، سریع، کم هزینه، مطمئن و مستمر به اسناد، راه را برای الکترونیکی شدن دولت هموار می‌سازد. در مقاله حاضر، پیش‌نویس یک الگوی مرجع استاندارد ملی در مدیریت اسناد الکترونیکی و اسناد آرشیوی ارائه شده است.

• مدیریت پیشینه‌های الکترونیکی، بستری برای تحقق

دولت الکترونیک؛ از رسول زوارقی

در این مقاله، عنوان شده است برای درک ضرورت توسعه راهبردی در دولت الکترونیک، باید به مدیریت پیشینه‌های الکترونیکی توجه

این کتاب از معدود منابعی است که

رویکردی نوین به بحث آرشیو دارد،

و به نظر می‌رسد قابلیت آن را دارد

که افزون بر یک منبع پژوهشی،

برای علاقه‌مندان به مطالعات

آرشیوی به عنوان یک منبع آموزشی

مورد استفاده قرار گیرد

عنوان یک راهکار معتبر دارد. این مقاله، ریزفیلم را نه به عنوان یک ماده، بلکه به عنوان یک راه قابل اعتماد در نظر گرفته و در زمینه رومی کردن ریزفیلم‌ها و مزیت‌های این روش به بحث می‌پردازد.

• حفظ و نگهداری اسناد رقومی؛ از ملیکا دهقان ابراهیمی

این مقاله، فناوری‌های به‌کار رفته در حفاظت و نگهداری اسناد رقومی، از گذشته تا کنون را تشریح، و خدمات اداره مرکز ریزفیلم و اسناد رقومی، اداره حفاظت از منابع دیداری و شنیداری، و کارکرد ابزارهایی چون آرشیو رایتر و ریزفیلم‌ها را مطرح کرده و به تشریح مزایای رومی کردن مواد آرشیوی و نیز مشکلات آن پرداخته، و در انتها پیشنهاد کرده است که در آرشیوهای رومی باید از یک استاندارد و دستورالعمل خاص پیروی کرد و نیروهای ماهر و متخصص را برای این امر به‌کار گرفت.

• ایجاد خودکار مراکز داده توسط فناوری برچسب هوشمند؛

از محمود رضا سمیعی زفرقندی

مقاله حاضر، استفاده از امواج رادیویی را به عنوان برچسب هوشمند، راهی نو برای جمع‌آوری داده می‌داند. انتقال داده در این برچسب‌ها از طریق امواج رادیویی و توسط یک دستگاه قرائتگر حاصل می‌شود. با اتصال این ابربرچسب‌ها به یک شیء امکان شناسایی، ثبت و نظارت بر آن فراهم می‌شود. این شناسایی، توسط فرستنده کوچک موجود بر روی شیء تحقق می‌یابد. همچنین، این مقاله مزایا و محدودیت‌های آ.راف.آی.دی. و نیز مسائل ثبت الکترونیکی و شناسایی خودکار را مطرح کرده است.

**این کتاب، برای نخستین بار در
دومین همایش سالانه آرشیو برای
همه، که در اردیبهشت ماه ۱۳۸۹
در ساختمان گنجینه اسناد برگزار
شد، به ارائه‌دهندگان مقالات
اهداء شد**

داشت. پیشینه‌های الکترونیکی، بخشی از حافظه سازمانی را تشکیل می‌دهند و مدیریت بهینه این پیشینه‌ها متضمن تحقق مدیریت دانش در سازمان است. با بروز تغییر در شیوه استفاده از پیشینه‌های الکترونیکی، آرشیوهای ملی به دنبال بهبود فرآیندها و رویه‌های خود در مدیریت منابع آرشیوی هستند. این مقاله، بر نقش مدیریت پیشینه‌های الکترونیکی در خدمات دولت الکترونیک، با تأکید بر آرشیوها پرداخته است.

• امضاء رقمی و امنیت اطلاعات در مدیریت اسناد الکترونیکی؛ از دکتر مهدی افضلی

در مقاله حاضر، به کارگیری امضاء رقمی در محیطی امن و مطمئن، بررسی، و تأییراتی که گسترش این فناوری روی مدیریت اسناد الکترونیکی دارد، مورد توجه قرار گرفته است. در این مقاله، این بحث مطرح شده است که با توجه به اهمیت اسناد الکترونیکی، لازم است تدابیری اتخاذ شود تا از دسترسی سارقان رایانه‌ای به مدارک محرمانه الکترونیکی ممانعت به عمل آید. روش‌های متعددی برای جلوگیری از دخل و تصرف در اسناد الکترونیکی و تأمین امنیت این اسناد ارائه شده است که رمزدار کردن اطلاعات، یکی از آنهاست.

• آرشیو رقمی و جایگاه آن در مدیریت اسناد الکترونیکی؛ از

رضا تاج‌آبادی، سمیرا خسروی و مریم رسول‌زاده خلیق
در این مقاله، مفهوم آرشیوهای الکترونیکی و رقمی، تاریخچه شکل‌گیری، خدمات، رویکردهای فنی و ملاحظات قانونی و اخلاقی در تهیه مجموعه‌های آرشیوهای رقمی، و چگونگی ذخیره‌سازی مواد آرشیوی و حفاظت از این مواد، مورد بحث قرار گرفته است. چالش‌های آرشیوداران، در راستای اجرای فرآیندهای

رقمی‌سازی و ایجاد آرشیوهای رقمی، نیز در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

این کتاب، برای نخستین بار در دومین همایش سالانه آرشیو برای همه که در اردیبهشت ماه ۱۳۸۹ در ساختمان گنجینه اسناد برگزار شد، به ارائه‌دهندگان مقالات اهداء شد و سپس از طریق وبگاه کتابخانه ملی ایران به صورت تمام متن در دسترس قرار گرفت. علی‌رغم وجود تقسیم‌بندی مناسب موضوعی در این کتاب، وجود یک نمایه از نویسندگان، اسامی و موضوعات برای دستیابی سریع‌تر به مطالب مورد نظر خوانندگان، می‌توانست بر غنای محتوای آن بیافزاید. با این حال، این کتاب از معدود منابعی است که رویکردی نوین به بحث آرشیو دارد، و به نظر می‌رسد قابلیت آن را دارد که افزون بر یک منبع پژوهشی، برای علاقه‌مندان به مطالعات آرشیوی به عنوان یک منبع آموزشی مورد استفاده قرار گیرد.

منابع

۱. قانی دهکردی، جلیل، آل مختار، محمد جواد (۱۳۸۶). آرشیو، منابع اطلاعاتی و محملهای جدید. در: آرشیو، کتابخانه و موزه: وجه اشتراک و افتراق. به کوشش سعید رضایی شریف آبادی، نگین نیکو منظری. تهران: کتابدار.